

I. ARTICOLE ȘI STUDII

Prof. univ. dr. SANDA GOLOPENȚIA
Brown University, S. U. A.

Cimitirul vesel din Săpânța

Am văzut cimitirul din Săpânța și l-am cunoscut pe Ion Stan Pătraș (1908–1977) în anul 1962, la prima mea ieșire pe teren când, alături de Ovidiu Bârlea, am străbătut timp de două săptămâni un număr de sate maramureșene, înregistrând până târziu în noapte repertoriul povestitorilor locali. Lucram pe atunci la Institutul de folclor din București (azi Institutul de etnografie și folclor "Constantin Brăiloiu"), iar numele lui Pătraș era deja bine cunoscut. Nu degeaba a spus meșterul, în lunga autobiografie-epitaf pe care și-a compus-o (și din care numai o parte a putut încăpea pe cruce): „Cred că va fi multă lume/ Care vor veni la mine/ și cu toți m-or căuta,/ Pe mine nu m-or afla./ Cu mulți am stat de-a vorbi/ Peste douăzeci de mii,/ La toți le-a plăcut de mine./ I-am primit pe toți cu bine“ (Mazzoni 1999, p. 30). S-a scris mult, și în România și în străinătate, despre "Cimitirul vesel" și despre Ion Stan Pătraș. Unii, cum ar fi R. Bogdan (1957, 1958, 1999) s-au concentrat asupra meșterului. Alții au încercat să încadreze prestația lui Pătraș în ansamblul contemporan al artei naive din România (Savonea 1980). La Editura pentru Turism, Simion Pop a publicat în anul 1972, în română, franceză și engleză, un volum — *Cimitirul vesel, monografie sentimentală* — conținând 116 fotografii de cruci luate de I. Miclea-Mihale. În 1991 a apărut albumul *Săpânța. Le cimetière joyeux/ The Merry Cemetery* în care fotografiile lui G. Pestarque erau precedate de o prezentare datorată lui A. Mihăilescu. În 1998, Bruno Mazzoni a publicat un articol intitulat frumos "L'allegro riposo" care a fost urmat, în 1999, de frumosul volum *Le iscrizioni parlanti del Cimitero di Săpânța*, dedicat cu pasiune și acribie filologică publicării celor 321 epitafe încă lizibile în anii 1990 în limba română și în traducere italiană. Subiectul e însă departe de a fi epuizat și am avut prilejul să o constat din nou privind imaginile pe care

Foto Felician Săteanu, Cimitirul vesel din Săpânța

Mihăilescu. În 1998, Bruno Mazzoni a publicat un articol intitulat frumos "L'allegro riposo" care a fost urmat, în 1999, de frumosul volum *Le iscrizioni parlanti del Cimitero di Săpânța*, dedicat cu pasiune și acribie filologică publicării celor 321 epitafe încă lizibile în anii 1990 în limba română și în traducere italiană. Subiectul e însă departe de a fi epuizat și am avut prilejul să o constat din nou privind imaginile pe care

Vorba de rău se duce ca glonțu
Vorba bună de abia s-aude.

Nu trânti pe Ion al tău
Că-i micuț și cade rău.

De la Iacov Mija, 84 de ani,
Comăna de Sus, 2002

A. 3

Colind de fată

Suroro Marie
Vestea ți-a mers
Sus la-mpărăție,
Ca ție să-ți vie
Tot flori roșioare
Și mohorioare,
Și tu să le pui
Pe un cal din cei buni.

De la Ilcana Ramba, Comăna
de Jos, 1985

A. 4

Colind pentru fată *(variantă)*

Colo-n sus și mai în susu'
Măru-i cu florile-n dalbe
Cântă-n susu' și frumosu'
Printre ierburi gherșinelu,
Nime-n lume nu-l aude
Numa Ileana, doi ochi negri
Tu, Ileano, să te gați
Să te gați să te gătești
Să cununi și să botezi
Și de-i fină, vatra-i fină
Și de-i fin, vatra-i cu vin.

De la Ioan Mija, 46 de ani,
Comăna de Sus, 1999

A. 5

Colinda casei

Dinaintea cestor porți,
Florile dalbe...
Cestor porți și cestor curți
Sîntu-și gazdă vreo doi meri,
Vreo doi meri și vreo doi
peri.

La umbrele merilor,
 Sîntu-și gazdă mese-ntinse,
 Mese-ntinse, jețuri scrise
 Și făclii galbene-aprinse.
 Dar la mese cine șade?
 Șade gazda, acest om bun;
 Nu șade, ci mi se-nchină
 C-un pahar de vin în mână.
 Pe buza paharului,
 Scris e raza soarelui,
 Pe fundu paharului,
 Scris e spicul grâului.
 Să fii gazdă sănătoasă,
 Să ne primești bucuroasă
 C-un colac de grâu curat
 Și cu-o pece de porc gras,
 Și-o sticlucă de rachiu
 Ca la anu' să mai viu.

A. 6

Colinda gazdei de turcă

Sub umbrele pomului
 Florile-n dalbe, lemn de măr,
 Este-un pat mare de brad,
 Da-n pat cine-i culcat?
 Da-i culcat jupânul gazdă
 Cu dalba de jupâneasă,
 Iese-afară, intră-n casă,
 Intră-n casă, pune masă,
 Peste masă grâu revarsă,
 Peste grâu colaci de grâu

i le datorăm d-lui Peter Kayafas și parcurgând traduceri în engleză ale d-lui Adrian Săhlean. Primul, artist de gravă sensibilitate, ne-a introdus, prin minunate albume și expoziții, în taina cunoașterii fratern meditate a semenilor din Cuba, New York sau România. Al doilea e autorul unei traduceri în engleză a "Lucefărului" (și, în fapt, a multor altor poeme eminesciene) care ne bucură pe toți de câțiva ani. Cum unghiul din care trebuiau luate fotografiile nu era negociabil, d-l Kayafas a optat pentru o selecție vizuală atentă, alegând pentru întâlnirea cu publicul american doar 50 din cele peste 300 de cruci pe care le-a fotografiat în cursul acestui an în Săpânța și care adaugă epitafe și imagini noi la inventarul oferit de Mazzoni: între cele 50 de epitafe prezentate în expoziția de față, aproape două treimi nu figurau în volumul italian. Sobrietatea aceasta traduce, în expoziție ca și în volumul care urmează să fie publicat, intensitatea cu care Peter Kayafas a întâlnit și și-a apropiat cimitirul cel neobișnuit și prietenos. Nu exhaustivitatea mecanică a imaginilor, ci reușita lor, vibrația interculturală a întâlnirii cu ele sunt astfel obiectivele vizate de cel căruia îi datorăm bucuria reconfirmării, aici departe, prin gestul solidar al unui newyorkez convins, a unui fel de a privi viața și moartea care ne-a configurat. Căci ideea lui Ion Stan Pătraș, devenită instituție și perpetuată ca atare la Săpânța și după moartea acestuia, marchează, așa cum se întâmplă în general în cultura populară, capacitatea de a anima într-un mod nou elemente ale unui sistem de gândire și expresie pe care l-a împărtășit firește cu consătenii și conașionalii săi și care ne este cunoscut, în liniile sale generale, chiar dacă ne-am născut și am trăit dintotdeauna la oraș în România. Pe la mijlocul anilor 1935, Pătraș cioplea porțile monumentale care fac mândria gospodarilor maramureșeni în multe sate din jurul Săpânței și cruci pentru cimitirele din sat. Din dorința de a-și mulțumi clienții, a început, la un moment dat, să le picteze spre a le feri de intemperii și a le face să dureze mai mult. Culoarea care s-a impus din capul locului a fost albastrul și, pentru a mi-o explica, m-aș gândi, spre deosebire de criticii de artă, nu la mănăstirile pictate din nordul Moldovei, cu cele șase sau șapte tonuri de albastru nemaivăzute care o singularizează și înobilează pe fiecare, ci la casele vechi transilvănene, albastre ca sineala, muruite de femei cu mâna pe dinăuntru și pe dinafară, păstrând și arătând privitorului urma clară a palmelor care le mângâiaseră îndelung spre a le da culoarea potrivită. Motivele geometrice sau florale, cu brăiele șerpuite și soarele sau luna pe care le sculptase pe porți, meșterul le-a gravat și pictat pe cruci, iar culorile la care a recurs în mod firește au fost culorile pe care le vedea în jur, pe icoanele pe sticlă, dar și pe țesături, de la covoare la zaghii și "penele" brodate pe lecrice sau pe blidele împistrite: roșu, galben-portocaliu, verde mohorât, negru și alb. Treptat, și sub influența motivelor brodate sau țesute de femei într-un sat care a fost dintotdeauna bine cunoscut pentru cergile și covoarele alese pe care le produceau și vindeau acestea, Pătraș își diversifică tehnica de ornamentație și crucile, din severe și albite de ploi, ajung să învioreze și surprindă privirea. Care a fost momentul în care meșterul a decis să picteze pe cruce, în partea ei de sus, și portretul celui decedat e greu de spus. Crucile, chiar și pictate, se învechesc și mor la rândul-le, sunt scoase din cimitir și înlocuite cu altele, pentru alți morți (de unde epitafele noi fotografiate de P. Kayafas la o distanță atât de scurtă în timp după B. Mazzoni). Unele din crucile dezafectate se păstrează de altfel în casa memorială a lui Ion Stan Pătraș. Altele au fost distruse (am putea spune anulate) ceremonial sau au ajuns prin muzee și colecții în România sau

Zua bună nu ține mult.

în străinătate. Pe cruci, chiar și pe cele încă ”în vigoare“ nu figurează întotdeauna o dată (un an), iar atunci când ea apare e vorba de data morții celui îngropat sub ele și nu de data, uneori cu mult ulterioară, la care ele au fost cioplite și pictate de Pătraș. Ceea ce mi se pare clar, însă, e că ideea a pornit, în parte cel puțin, de la fotografiile pe care oamenii obișnuiesc să le pună pe cruci, la sat ca și la oraș. Că Ion Stan Pătraș a încercat să picteze — inițial după fotografii — chipuri care să se șteargă mai greu sub ploii și înghețuri sau că a făcut-o pentru oameni care nu aveau cu ce plăti fotografiile dorite, la care se cere firește adăugată bucuria de a face un lucru deosebit, cert este că, în Săpânța, crucile au ajuns să includă, în partea lor superioară, o imagine pictată a celui înmormântat sub ele. Satul albastru al morților, cu crucile case a dobândit peste noapte, grație lui Ion Stan Pătraș, ferestre prin care se puteau vedea cei care ajunseseră, cu sau fără voie, să-l locuiască. și, din nou, imaginea dându-i curaj, meșterul a îndrăznit să înlocuiască portretul cu reprezentarea întreagă a celui înmormântat, îmbrăcat în port în cazul celor care îl purtau încă, sau în haine orășenești pentru cei care-l părăsiseră. De la reprezentarea întreagă la animarea ei, trecerea a fost de asemenea insensibilă. Ea se va fi impus în cazul dramatic al celor accidentați (deși, la început, reprezentarea accidentului e hieratică, cel călcat de mașină apare lângă ea, înainte de a fi murit sau după ce, mort, și-a revenit din șoc și a putut din nou ”sta în picioare“ și ”povesti“ ce i s-a întâmplat), devenind treptat tot mai realistă, sau în cazul celor care, având o meserie, o activitate preferată etc. se gravaseră ca atare în memoria vizuală a satului. Cum lucrurile bine pornite rodesc, pictura a început să fie solicitată de cei care nu muriseră încă și care și-au dorit plăcerea postumă a culorii, garanția că prin ea îi vor întâmpina plăcut, și după moarte, pe cei veniți să-i viziteze. Și-au dorit-o și au plătit-o, căci, în satele maramureșene este o vorbă: ”Popa și birăul nu moare niciodată“ și oamenii obișnuiesc să-și plătească din vreme înmormântarea la preot și la diac, să aleagă și să plătească socăcița care va găti bucatele rituale ale praznicului de despărțire, iar femeile își țes și brodează cămașa de moarte de pe la patruzeci de ani. Paralel cu sporul picturii, de la culoare protectoare la ornamentare, reprezentare statică și apoi reprezentare dinamică, inscripția de pe cruce a cunoscut, grație lui Ion Stan Pătraș, o amplificare menită să-l cumpănească organic. De la inscripția impersonală limitată la nume, vârstă și data morții, Pătraș a trecut la inscripția la persoana întâi, care și-a aglutinat treptat, alături de numele oficial, supranumele sau porecla menite să-l distingă pe decedat de ceilalți și rima care să asigure izbânda memorabilă a spusei: ”Aici eu mă odihnesc,/ Stan Anuță mă numesc,/ Anuța Diochi Băsului,/ Nevasta lui Toaderu Ileni Braicului“ (nr. 113); ”Aci ieu mă odihnesc/ Și Stan Ion mă numesc/ Io-s Ionu Băsului/ Din capătu satului“ (nr. 65); ”Eu aici mă odihnesc/ Și Stan Gheorghe mă numesc./ Vă opriți să vă mai spun/ Io-am fost Dioca lu Colțun...“ (nr. 239); ”Io-s Mărie Stiopului,/ Stau la umbra teiului/ Și după al meu bărbat/ Apoi Hodiș m-a chemat“ (nr. 258); ”Eu aci mă odihnesc./ Mulg vaca și mă gândesc./ Din a mè copilărie/ Pop Ioană mi-a zis mic./ După ce m-am măritat/ Ștețca Ioană m-a chemat/ A lu Ionu lu Mihai...“ (nr. 219). Alături de persoana întâi singular, folosirea sistematică a prezentului conferă adresantului o existență care continuă, nu curmată, ci doar întreruptă prin moarte. Din cele 321 inscripții reproduse de Mazzoni, 219 sunt la prezent. Au urmat apoi adaosuri care, și ele, s-au impus firesc, de la un caz la altul.

Și-o mână de bani mărunți
Să le-mpartă la cei mulți.

De la Ion Fătu, Comăna de Jos, 1955

A. 7

Colind de vânător

Se roagă, se roagă
Negri vânători.
Pentru ce se roagă,
Branșiștile lor?
Că sunt fiare multe,
Multe și mărunte,

Da' cini să le poarte:
Cel cu tresticare.
Masa dumitale,
Cunună, munumă,
Rari la zile mari,
La o zi numită,
Și la mai mulți ani.

De la Achim Frâncu, 83 de ani, Comăna de Sus, 1961

A. 8

D'ale cui s-aceste case

D'ale cui s-aceste case?
 Florile-n dalbe...
 Așa mândre și frumoase.
 Prin-năuntru-s zugrăvite
 Prin afară poleite.
 Mese-ntinse, jețuri scrise,
 Și făclii galbene-aprinse.
 Da' la mese cine șade?
 Șade gazda acestor case,
 Nu șade, ci îmi închină
 C-un pahar de vin în mână,
 În mâna dreaptă o găleată,
 În cea stângă o ulciacă.
 Din găleata ce răsare...
 Busuiocul fetelor,
 Izma creață babelor
 Și scăieți băieților.

Ioan Mija, 46 de ani, Comăna de Sus, 1999

A. 9

Cheamă-ne găzdoaie-n casă

Cheamă-ne găzdoaie-n casă
 Colindăm, Doamne...

Unii avuseseră meserii deosebite, ușor de ilustrat, croitorese și croitori, frizeri, tractoriști, medici veterinari, dascăli la biserică, țesătoare vestite de cergi, socăcițe cu faimă în sat, mineri, pădurari etc.: "Aici ieu mă odihnesc/ Pop Grigore mă numesc./ Io-s Grigore lu Șuștac/ Multe-m știut ca om drag/ Și la lume am fost pă plac./ Zilele ce le-am ajuns/ Multe capuri eu am tuns,/ Ne-a plăcut o mesărie/ Ca să tung în frizărie/ Toate aceste le lăsai/ La 62 de ai.// La anu 1965 mort" (nr. 53); "Aiasta vreau să vă spui/ C-am fost George Băsului./ Cît pe lume am trăit/ Multe oiț-am belit,/ Carne bun-am pregătit,/ Carne bună, nu-i poveste/ Și să o mîncaț domnește./ Vă dau carne grasă tare/ S-aveț poftă la mîncare.// La 1939 adormit// Am trăit 49 de ai" (nr. 67). Alții lucraseră cu pasiune, iubindu-și caii, vitele, merii din livadă, pământul sau casa cu o intensitate care îi deosebea de ceilalți: "Aci eu mă odihnesc,/ Pop Ion Osu mă numesc,/ Vedeț cît îs de bătrîn/ Și mă duc în deal la fîn./ Acolo dac-oi ajunge/ Mi-oi fa' tocană cu brînză/ Ș-apoi dacă m-oi hrăni/ Oi lua coasa ș-oi cosi/ Că așa lucră țărani.// Am trăit 68 de ani.// 1958" (nr. 25); "Aci eu mă odihnesc,/ Pop Anuță mă numesc./ Pe lume cît am trăit/ A toarce mult am iubit,/ Mă sculai de dimineață/ Ș-am tors lînă moale crață./ Am făcut și ciòrici noi/ Să-i purtaț mîi òmeni voi/ Că ieu lumè o lăsai/ La 70 de ai.// M. 1968" (nr. 20); "Aci eu mă odihnesc,/ Tite Anuță mă numesc./ Eu pe lume cît trăia/ Mic asta îm plăcea./ A lucra nu a ședea,/ Zupă de curcan a fa'/ Să mînince Georğè meu,/ Să-l trăiască Dumnezău/ Mai mult cît am trăit eu..." (nr. 43). Pentru unii, singularizarea se produsese prin boală prelungită, printr-o moarte neașteptată, prea timpurie, sau prin

Foto Felician Săteanu, Cimitirul vesel din Săpânța

accident: "Aici sub umbra nucului/ Stă Grigorè Tincului/ Sprijinit în cîrja lui/ De boala piciorului./ Cît am fost și eu în lume/ Făcut-am răle și bune/ Da de răle m-am lăsat./ Om de cinste am fo' în sat./ Și vă spun eu tuturor./ Șohan nu mi-o fost ușor/ C-am fost știop de un picior./ Și eu lumè o lăsai/ La 70 de ai.// Mr 1939" (nr. 162); "Ardă-te focul taxiu/ Ce ai venit de la Sibiu./ Cît e Țara Romînească/ N-a fost loc ca să oprească/ Numai lîngă casa noastră/ Pe mine să mă loiască/ Părinții rău să-i năcăjască...// Mr la 3 ai. 1978" (nr. 170); "Doamne ce mi s-o-ntîmplat/ Tristă mare-n a meu sat,/ Venind de la Baia Mare/ Mi-o ieșit moartea în cale/ Sub Munții Gufiului/ La capătu satului/ Mi-o fost soarta ca să mor/ Di-o rugină de motor/ Să-mi las părinții cu dor/ Și nevasta supărată,/ Copiii fără de tată/ Și-a mea soră întristată/ Viața tînăr o lăsai/ La 36 de ai.// Mr 1991" (nr. 137). Alții muriseră departe de sat și "figurau" pe crucile rudelor, neavînd un mormânt al lor la Săpânța: "Aci figurez și eu,/ Pe crucè nepotu-meu/ Foaie verde de durzău,/ Fiscuș Grigore am fost eu./ În anul patrusprezece/ S-a-nceput on război rece,/ Zua cată-ți de lucru și noaptea dormi.

Zua cată-ți de lucru și noaptea dormi.

Trupu meu este-ngropat/ În Galiție subt on brad./ Când în război am plecat/ Înnapoi n-am înturnat/ Că dușmani m-o pușcat/ Și pe loc am reposat.// 1915“ (nr. 47); ”Aici și eu figurez/ Și Pop Ion mă numesc./ N-am avut viață lungă/ Fincă am plecat la luptă/ și viața mi-o gătat/ Colo sub Munții Urali./ Războiu când s-o gătat/ Eu în lagăr am picat./ În Rusia m-o îngropat/ În pădure lîngă on brad/ Unde-am fo’ executat/ În țară n-am înturnat./ Viața o părăsai/ La 42 de ai// Mr 1946“ (nr. 163); ”Din a mea copilărie./ Dumitru a Diochi mi-o zis mic./ Fost-am fecior de birău./ Grăiește și tata meu./ Dumitre, fecioru meu./ Iată ce ți-oi spune eu./ Cît mi s-o întîmplat de greu./ Vezi tu pădurea cea mare./ Eu am fost și-am dus mîncare/ La călugări și preoți/ Că ei m-așteptau cu toți./ Iată cum mi s-o întîmplat/ C-am fost aspru condamnat./ Eu la Gherla am mormînt/ De unde n-am mai venit./ Dumni, pe mormîntul tău/ În veci voi fi pomenit și eu./ și vă las să citiți toți/ C-am murit pentru preoți./ Căci eu lumè o părăsai/ La 67 de ai.//Mort 1953“ (nr. 203). Treptat, sporite, inscripțiile de pe cruci au ajuns să fie nu numai autoprezentări ale defunctului, menite să-l readucă în memoria vizitatorilor sau să-l facă cunoscut celor mai tineri, ci și prilej de a da un sfat, același, ori de câte ori îi priveai mormântul, sau de a evoca o clipă bună a vieții, încălzită de prietenie: ”Eu aici mă odihnesc./ Stan Anuță mă numesc./ Pe pămînt cît am trăit/ Mult am lucrat și-am trudit./ Șapte copii am avut./ Toți de pe aici mi s-au dus./ De Iliană m-am bucurat/ C-o rămas cu mine-n sat./ Măi Iliă’, eu te-aș ruga./ De Mărie nu uita/ Că-i singură și cu dor/ Fără nici un ajutor...// 1906-1987“ (id., nr. 234); ”Într-o zi de primăvară/ M-am gîndit ca s<ă> pun teară/ și să fac o pînză iară./ Pînză albă de bumbac./ Să fac cămăș la bărbat/ Și-am făcut cu mare spori/ Că ne-a fost într-ajutori/ Mărie lu Țocapîr/ și ne uns teara cu cir/ Toate aceste le lăsai/ La 72 de ai” (id., nr. 270).

Unele inscripții atrag atenția asupra imaginii pictate, ”precizarea“ fiind atribuită celui defunct, fie într-o frază separată de textul versificat, fie, mai târziu, în chiar textul acestuia: ”Pe cruce sunt eu cu fetele mele“ (id., nr 114); ”Avionu m-au adus de la spital de la Cluj“ (nr. 232); ”Vă uitați bine la mine/ Nu mă poate ocări nime/ C-am fost de treabă boreasă/ Și am fost găzdoac acasă“ (nr. 301). Efectul de ansamblu al trudei mereu înnoite a lui Stan Ion Pătraș este puternic. Satul morților e locvace, locuitorii lui vorbesc cu firescul și umorul celor vii, fiecare se vrea cercetat și fiecare te îmbie să-l recunoști sau să-l afli. Unii, care au fost băutori, care nu s-au înțeles cu nevestele sau, ca și-au folosit rău puterea în sat încearcă să sublinieze nota bună care să-i facă acceptați, fie și în parte, alții își amintesc de suferințe amorțite, de averea nimicită o dată cu trecerea obligatorie la gospodăria colectivă, de ani de închisoare politică. Satul a răspuns la ideea lui Ion Stan Pătraș cu atâta elan acesta a trebuit să tocmească ajutoare și să formeze ucenici. Săpânța era, pe de altă parte, un sat mare, de circa 3.500 locuitori, iar numărul de cruci de cioplit și pictat a fost întotdeauna considerabil. La aceasta se adăuga munca de întreținere a crucilor, care trebuiau repictate sau cel puțin reîmprospătate o dată la opt sau zece ani. Oameni fiind deprinși cu lemnul și cu lucrul la pădure nu a fost greu să-și afle elevi pe plac. Câtă vreme a trăit, Ion Stan Pătraș a lucrat la cruci împreună cu Gheorghe Stan, Toader Stan, Toader Turda (care-i era și nepot) și Vasile Stan, zis Colțun. E greu să refaci portretul unui meșter popular. Despre Ion Stan Pătraș știm că a rămas orfan de timpuriu, că a lucrat de la 14 ani la pădure ”cu țapin și cu secure“, că a fost soldat timp de cinci ani și a

C-afară plouă de varsă
Și ne pică picurile
Pe la toate streșinile
Și calu’ mi-a cimpovit
Calu’ trebu’ potcovit
Cu potcoave de slănină
Și cu cuie de cârnaț
Și cu frâu de cârtaboș.

Hei și mai bună seara d’astă
seară,
La mulți ani!

*De la Rozalia Șerbănescu, 75
de ani, Comăna de Sus, 2000*

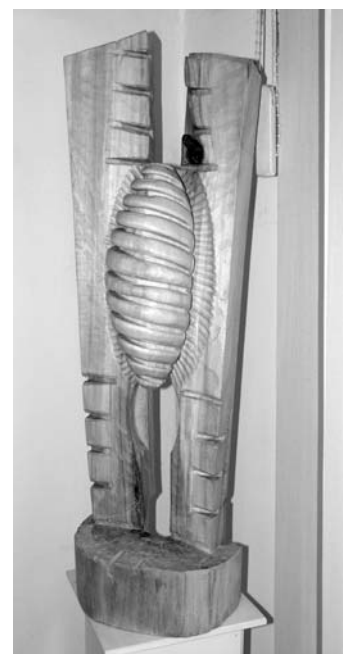
A. 10

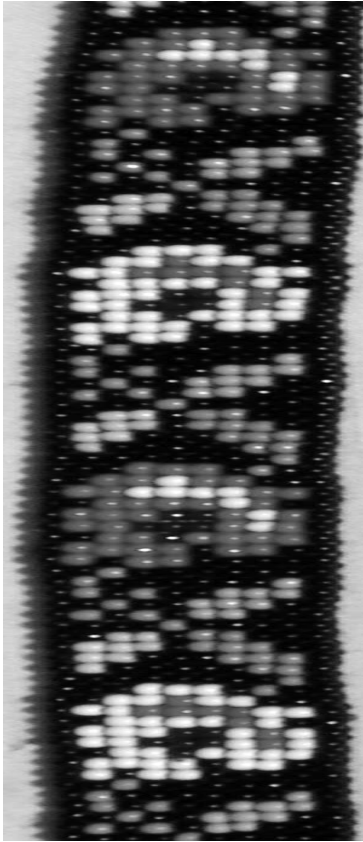
Din Raiul cel luminos

Din Raiul cel luminos
A sosit astăzi Hristos
Înconjurat de îngerăși
Ca să-și caute sălaș.

Soare, lună, mii de stele
Strălucesc mai cu putere.
Toate-n lume au săltat
De Domnul când au aflat.

Numai omul păcătos
Lc-a făcut toate pe dos:

El ușa și-a încuiat
Sălaş Domnului n-a dat.

Iară noi, oameni buni
Am venit să vă vestim
Că azi e ziua de Crăciun
Precum îngerii ne spun.

Rozalia Șerbănescu, 75 de
ani, Comăna de Sus, 2000

A. 11

Sus în 'naltu ceriului

Sus în 'naltu ceriului
La scaunul Domnului,
La scaun de judecată
Unde merge lumea toată.
Îngenuncheata Sfânta Vineri
Îngenunchea și se ruga:
Știi Doamne când mi-ai trimis
Pământul ca să-l botez
Pe păgâni să-i creștinez?
Toți s-au dat botezului,
Toți s-au închinat Domnului,
Numai una nu s-a dat
botezului,

luptat în al doilea război mondial. Mai importantă poate decât toate acestea îmi pare însă a fi setea de a făptui *pe placul celor din sat* cu care s-a întors din război și de care vorbește în autobiografia epitaful pe care am amintit-o: ”Și cinci ani am cătunit,/ Greutăți mari m-au lovit,/ Un an în război am tras,/ Petrecut-am greu năcaz./ De pe acolo am venit/ Lui Dumnezeu am mulțumit/ Că am scăpat cu viață/ Și am venit iară acasă./ De lucru m-am apucat/ Și să fiu plăcut în sat“ (Mazzoni, 1999, p. 26). Cioplitul în lemn l-a adus firesc la făcutul de cruci și, din acest moment, ajuns în centrul vieții proprii și într-un punct esențial nu numai pentru viața satului, ci și pe un plan existențial mai larg, drumul i s-a deschis. Pătraș nu ar fi putut inventa cimitirul pe care l-a vrut ”plăcut“ dacă nu ar fi fost pătruns de cultura tradițională a locului. Am văzut deja câteva din elementele care i-au alimentat pictura. Către inscripțiile ”cuvântătoare“ (ca să traducem expresia lui Bruno Mazzoni) la persoana întâi prezent l-au împins desigur riturile și ceremoniile funerare maramureșene. Nu e locul, aici, al amănuntelor. E suficient să amintim că ”marea trecere“, cum a numit-o Lucian Blaga, comportă o bază mitico-rituală străveche, bine păstrată încă și astăzi în zonă, conform căreia ”dalbul de pribeag“ pornit spre lumea cealaltă are de plătit vămi, de câștigat sprijin și de întâmpinat primejdii la care cei care îl îngroapă s-au gândit din vreme și cu micală, făcând gesturile și procurând obiectele de trebuință. Alături de aceasta, o componentă lirică a ceremonialului face auzite glasurile femeilor din neam care cântă bocete (pe jumătate improvizate și pe jumătate reactualizate și potrivite pentru ocazie) în timpul celor trei zile pe care mortul le mai petrece în casă. Bocetele se cântă dimineața, la prânz și seara, atunci când bat clopotele la biserică, și prelungesc dulceața vorbei cu cel care a murit. În ele, femeia care ”se cântă“ i se adresează acestuia la persoana a doua, încercând — retoric — să-l abată de la moarte și tăcere. O a treia componentă este constituită de ceremonia religioasă. Slujba de înmormântare are încă loc, în satele maramureșene, în ocolul celui care a murit. Am văzut, la Breb, o slujbă desfășurată pentru diacul satului, la care au fost de față aproape cinci sute de oameni, din sat și din împrejurimi. După cântările religioase, care pun în cuvinte legea morții a tot ce se naște, se cântă în Maramureș așa-numitul *verș*, compus și intonat de diac. Verșul se caracterizează prin aceea că, spre deosebire de bocete, în care mortul apărea ca adresat, în cadrul lui, cel decedat vorbește la persoana întâi singular adresându-se rudelor, vecinilor, prietenilor și cunoscuților din sat sau împrejurimi. Defunctul își rememorează viața, le mulțumește celor care l-au îngrijit, le dă ultime sfaturi celor dragi, își spune durerea sau înseninarea în fața morții și apoi, în partea finală a verșului numită *iertăciune*, își cere iertare de la toți, pe rând, pornind de la cei apropiați către cei mai depărtați. În satul maramureșean Breb, în care am făcut teren timp de zece ani, oamenii își comandau și plăteau din timpul vieții verșul la diacul Oprea. Odată compus, îl citeau, meditau și cereau modificări, iar dacă în viața lor interveneau evenimente notabile, îi cereau diacului să le introducă în text. În comunități care se apleacă atent spre vorba fiecăruia și păstrează în memorie replicile memorabile ale unor oameni cărora li s-a uitat demult înfățișarea, cred că arcul descris de bocete și iertăciuni poate fi înțeles ca mod de a curma fericit firul vorbei care l-a legat pe cel mort de toți ceilalți membri ai comunității. Prima mișcare, cea a bocitoarelor, e refuzul intrării în tăcere. Chiar dacă mortul nu răspunde, ele îi vor vorbi cântat timp de trei zile, întâi în casă, apoi, după slujba din ocol, pe

drumul către cimitir, la cele șase sau douăsprezece opriri rituale care amână clipa definitivă a înmormântării. A doua mișcare e reprezentată de consacrarea morții prin slujba religioasă. Într-o a treia mișcare, mortul, contagiat de bocetele pe care le-a "ascultat" de-a lungul celor trei zile, vorbește prin gura diacului și curmă cu grijă dar ferm dialogul, încercând să rezolve conflicte vechi și să îndulcească suferința celor rămași în viață. Din verșuri s-a inspirat de bună seamă, în inscripțiile sale, Ion Stan Pătraș. Nu e exclus ca elemente auzite ale acestora sau chiar textele lor, împrumutate de la Pop Toader a Diacului, care obișnuia să le compună la Săpânța, să-i fi stat în față pe când picta, cu litere de tipar albe pe fond albastru, inscripția epitaf. Făcând-o, meșterul introducea inovația acolo unde ea putea opera, în partea mai recentă a ritualului funerar, în care gesturile și cuvintele nu sunt imuabile. Alături de verșuri, răzlesc până la noi, în inscripții, formule care par a prelua strigături sau "hori" obișnuite la joc, la nunți sau la petreceri: "Frunză verde de brăduț,/ Io-s Ionu lui Toduț,/ De cu mic am purtat struț/ Și-am pus struț la pălărie/ Să joc cu femei de-omenie..." (nr. 251); "Io-am fost George lu Pațoc/ Și la lucru și la joc/ Pînă ne-a fost lumè dragă/ Am jucat peste uiagă..." (nr. 256); "Io-s Toaderu lu Dumitru/ și m-am ținut un om mândru/ Pe lume cît am trăit/ Eu aiasta am iubit,/ Mândrile și cetera/ Și vinu și pălinca./ Și mândrile m-au iubit/ Când le-am răs și le-am ochit" (nr. 260). Epitaful unei femei conține astfel o poftire la băută: "Veniți cu toți <d>ecompreună/ Să vă dau țuică de prună/ Să beț din acest pahar/ Să vă treacă de amar,/ Vă dau țuică din butoi/ Și din unu îț videa doi./ Pîn-am trăit în vecie/ Am avut și pălincie./ Toate aceste le lăsai/ La 54 de ai./ Mr 1948" (nr. 303). Preocupați să culeagă miturile și ritualul arhaic, antropologii și folcloriștii l-au marginalizat o vreme pe Ion Stan Pătraș. Se adăuga la aceasta faptul că meșterul, recunoscut oficial, preda artă populară și se bucura de o faimă care-i aducea în jurul lui pe turiștii din țară și de aiurea mai mult decât pe cercetători. În bună tradiție simplu asumată, "maestrul" Pătraș nu semna însă crucile pe care le picta și rămăsese, în fapt, un exponent novator al artei populare. Iscusit la pictat și cioplit mai degrabă decât la versificat, Ion Stan Pătraș a luptat și cu o formă scrisă care nu-i era întotdeauna propice. Cel care cântă sau recită, improvizând oral, se corectează pe parcurs. Marcând laborios versurile pe cruce, Ion Stan Pătraș se războia simultan cu ortografia, care se schimbase în anii '50 (și se va schimba din nou, pentru continuatorii lui, după 1989), cu necesitatea de a reda vorbirea regională, cu ritmul, pe care felul său de a scrie îl maschează adeseori, cu nevoia de a apela la neologisme deprinse după ureche și de a vorbi despre situații de viață neluate în primire anterior de cântecul local. Siguranța cântărețului popular, cu reușitele ei de vîrf, nu-i este hărăzită pictorului de cruce nemaivăzute. Ceea ce a făcut, însă, Ion Stan Pătraș e, poate, mai însemnat. Alături și în ecou cu ritualul cosmic al morții, el a oferit săpânțenilor un cimitir cu "locuitori" aidoma lor, ușor de abordat și știind să se arate bucuroși de oaspeți. După moartea meșterului, Dumitru Pop zis Tincu sau Mitică și Gheorghe Stan, fiul lui Toader Stan au continuat să picteze așa cum îi deprinsese Pătraș și cum le-o cereau săpânțenii. Cel dintâi se ocupă și de casa memorială a lui Ion Stan Pătraș, în care se păstrează, alături de cruci care nu mai sunt în uz, caiete cu epitafe vechi compuse de meșter, și autobiografia-epitaf pe care și-a compus-o, înainte de a muri. Înnoirile, care nu au lipsit, privesc, la nivelul imaginii, apariția nuanței — am numărat în imaginea

Nu s-a-nchinat Domnului,
Cetatea Irodului.
Și pe mine prinsu-m-a
Prinsu-m-a, legatu-m-a.
Și-am făcut cum am putut
La Tine Doamne am venit
Să-ți cer sfinții-n ajutor
Pe Irod ca să-l omor.
Tu, Doamne, m-ai ascultat
Sfinții-n ajutor mi-ai dat:
Pe Ilie, Sânt' Ilie
Ce tuna și fulgera
Păgânii se-ncreștina'.

*De la Rozalia Șerbănescu, 75
de ani, Comăna de Sus, 2000*

A. 12

Împrejurul Soarelui

Sus în 'naltu ceriului,
Împrejurul Soarelui,
Este-un tron aurit
Tot cu stele-mpodobit.
Și-naintea tronului
Șade Maica Domnului.
Și-n tron șade Dumnezeu
Judecă pe robul său.

tractoristului Șteț Grigore nu mai puțin de patru nuanțe de albastru— , pomii cu frunziș rar prin care se întrevăd fructele și cerul, cerul vibrat, acoperit de nori ușori.

Pe crucea pictată de ucenicii săi (așa cum ne spune inscripția de pe muche), Ion Stan Pătraș e reprezentat cioplinind o cruce în timp ce un lăutar îi cântă la vioară. Ce va fi gândit meșterul, dacă avea nevoie de cântec spre a se însenina sau, dimpotrivă, cioplea semnul despărțitor dintre viață și moarte cu seninătate, e greu de știut. Cum e greu de știut dacă e vorba de propria cruce sau de crucea unui alt om din sat. și într-un caz și în altul, e probabil însă de fiecare dată că Ion Stan Pătraș știa nelămurit dar sigur că, prin el, ceva din ceremonialul și imuabil și schimbător al intrării în moarte fusese modulat pentru o vreme în satul din care se trăgea și în care a trăit rotund până la moarte.

Referințe bibliografice

Simion Pop, *Cimitirul vesel, monografie sentimentală*, 116 fotografii de I. Miclea-Mihale, București: Editura pentru Turism, 1972 (traduceri ulterioare în limbile engleză și franceză).
Bruno Mazzoni, *Le iscrizioni parlanti del cimitero di Sapântsa*, Pisa: Edizioni ETS, 1999.
Sapântsa. Le cimetièrre joyeux/ The Merry Cemetery. Photographies de G. Pestarque. Texte de présentation de A. Mihailescu, Ed. Hesse, 1991.

V. Savonea, *Arta naivă în România*, București: Meridiane, 1980.

Știi tu, Adame, ce ți-am spus
Eu în Rai când te-am adus?
Din toți pomii te-am lăsat
Poamele de le-ai mâncat;
Dintr-unul nu te-am lăsat
Măru-n gură l-ai băgat,
Gura ți-ai înveninat
Și-n păcat ne-ai cufundat.
Pentru tine, moș Adame
Am răbdat chiroane-n palme,
În palme și în călcâie.
Mila Domnului să fie
De acum până-n vecie.

*De la Rozalia Șerbănescu,
75 de ani, Comăna de Sus,
2000*

A. 13

Coborât-a, coborât

Coborât-a coborât
Bună seara, Bună seara lui
Crăciun
Domnul Sfânt pe-acest
pământ

Foto Felician Săteanu, Cimitirul vesel din Săpânța

Faptele grăiesc mai apăsat decât vorbele.